

БІОГРАФІЇ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ

Попова Ольга Вікторівна, студентка VI курсу (групи УМЛМ-1-22.2.0д), спеціальності «Філологія» Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Козлов Р.А., доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

У статті здійснено спробу окреслити межі жанру біографії, проаналізувати структуру і зміст біографій Рудниченка С., Смілянського Л. та Плевака М., окреслити вплив ідеології на сприйняття особистості Бориса Грінченка. Авторка робить висновок про те, що здійснений аналіз біографічних праць про Бориса Грінченка демонструє різну міру їх належності до жанру біографії. Хоча усі три роботи прагнуть охопити аспекти життя і творчості Бориса Грінченка, вони відрізняються структурними елементами, джерельною базою та ідеологемами.

Ключові слова: Борис Грінченко, біографія, біографіка, жанр, ідеологеми.

У сучасному динамічному суспільному ландшафті біографіка бореться з різними викликами. Однією з основних перешкод є дисонанс між тим, як професійні дослідники сприймають і представляють постаті минулого, та очікуваннями читацької аудиторії (Попик, 2021: 25). Виникає розрив між науковим підходом до збереження традицій та уподобаннями ширшої читацької аудиторії, яка прагне актуалізованої в сучасних умовах біографії. Крім того, еволюція інтересів читацької аудиторії породжує нові очікування. Сучасний читач прагне глибокого та деталізованого розуміння історичних постатей, враховуючи переваги та недоліки цих особистостей (Попик, 2021: 29). Отже, актуальним у сучасній біографіці є узгодження бачення біографів із мінливими потребами різноманітної та вимогливої аудиторії.

Нині біографіка переживає трансформаційний зсув від сфери виключно наукових та літературних інтересів до помітної позиції в соціальних і культурних комунікаціях. Ця зміна є наслідком глобальної тенденції, яка характеризується підвищенням освітніх і культурних рівнів, формуванням нового типу особистості з підвищеним почуттям самосвідомості та готовністю орієнтуватися в мінливому світі (Попик, 2021: 20).

Біографії митців мають важливе значення, оскільки вони надають розуміння досвіду, творчого процесу, боротьби та тріумфів, які вплинули на особистість та її творчість. Ці біографії сприяють збереженню культурної спадщини, зміцнюючи зв'язок між минулим і сьогоденням, який є важливим для формування національної ідентичності.

Критична оцінка існуючих біографій стає обов'язковою для подальшої побудови об'єктивних, збалансованих наративів, вільних від зовнішнього впливу мінливої політики (Попик, 2021: 39). Це передбачає ретельне

дослідження представлених біографічних праць з врахуванням соціально-політичного ландшафту тих часів. Невиправдане знецінення чи ідеалізація постатей минулого може негативно вплинути на колективну свідомість (Попик, 2021: 40). Відповідно, критична оцінка біографії може забезпечити точне представлення історичних діячів і захистити від поширення оманливих наративів, які можуть підживлювати антиукраїнські настрої.

Мета цієї статті – дослідити структуру біографій Плевака М. «Життя та праця Бориса Грінченка», Рудниченка С. «Борис Грінченко», Смілянського Л. «Борис Грінченко: критично-біографічний нарис». Окреслити процес формування образу Бориса Грінченка під впливом пануючої ідеології. Зпоміж завдань – окреслення меж жанру біографії, аналіз змісту біографій Рудниченка С., Смілянського Л. та Плевака М., окреслення впливу ідеології на сприйняття особистості Б. Грінченка.

Значний внесок у висвітлення фактів життя й творчості Бориса Грінченка здійснив Погрібний А. Спираючись на менш відомі джерела та архівні матеріали, автор розкриває складний портрет літературної та громадської діяльності письменника, еволюцію його світогляду. Хоча Погрібний А. і намагається комплексно проаналізувати постать діяча, однак періодично констатує, що Борис Грінченко не був представником «красного письменства», а «чорноробом», який більшою мірою зосереджувався на виконанні великого масиву роботи (Погрібний, 1988: 6). Автор згадує критичну оцінку інших біографів та літературних діячів, зокрема Рильського М., Єфремова С., Шабліовського Є. (Погрібний, 1988: 21, 23), яка увиразнює різні погляди стосовно ролі Бориса Грінченка в українській літературі. Цей докладний та різнобічний нарис часто фігуруватиме в подальших історіографічних дослідженнях.

Своєю чергою, монографія «Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект» Кобижчої Н. є монументальною працею, яка має на меті дослідити зміни історіографічних поглядів на культурну діяльність Бориса Грінченка протягом останнього століття. Серед науковців, які досліджували культурну діяльність Грінченка Б., Кобижча Н. виокремлює таких: Гурковський С., Єфремов С., Брик І., Плевако М., Сірополко С., Рильський М., Білецький О., Коряк В., Єсипенко Д., Смілянський Л., Погрібний А. та ін. Представлені оцінки яскраво відображають неоднорідне сприйняття постаті митця. Зокрема, Кобижча Н. згадує літературознавця Коряка В., визнаного піонером «марксистської критики» постаті Бориса Грінченка. Коряк В. пропонує своєрідну перспективу, визнаючи заслуги Бориса Грінченка в етнографії та видавничій справі, але водночас вважаючи, що він стоїть «на межі між письменником і графоманом» (Кобижча, 2017: 17). Ця критична оцінка відображає історично зумовлену гостроту суджень щодо літературної особистості Бориса Грінченка. На противагу цьому, Кобижча Н. пропонує оцінку розвідки Погрібного А., який характеризує діяльність митця під іншим кутом. Зокрема, учений починає детальніше досліджувати ідейно-творчу еволюцію Грінченка, кидаючи виклик панівним міфам і наголошуючи на складних, нелінійних пошуках письменником суспільно-політичних

та естетичних засад (Кобижча, 2017: 21). Подібна оцінка демонструє змінність негативного наративу щодо особистості Бориса Грінченка, підкорення хибних уявлень і встановлення більш повного розуміння його культурної значущості.

Не менш важливою в цій сфері є стаття «Написане Грінченком, написане про Грінченка: до історії укладання бібліографії» Єсипенка Д. Дослідження присвячене актуальній проблемі подання комплексного погляду на творчість Бориса Грінченка. Єсипенко Д. має на меті привернути увагу до ключових праць, які ще не отримали значної уваги в наукових колах. Зокрема, висвітлено бібліографічні покажчики, складені Плеваком М., Білецьким О., Чорноволом В. (Єсипенко, 2012: 168). У статті автор згадує Погрібного А., який наголошував на недоліках у сучасному представленні творчості Грінченка, підкреслюючи, що неспеціалістам важко досягнути повний обсяг його внеску. Можна зробити припущення, що Єсипенко Д. солідарний з оцінкою Погрібного А. щодо творчого доробку Бориса Грінченка.

Таким чином, представлені праці та висвітлені в них позитивні та негативні оцінки висвітлюють неоднозначне сприйняття життя та творчого доробку Бориса Грінченка в контексті історичних зрушень, які прямо впливали на формування своєрідних «ярликів». Окремі негативні судження демонструють проблему об'єктивної інтерпретації культурного значення Бориса Грінченка в мінливому історичному контексті.

Перш ніж досліджувати зміст представлених біографічних нарисів, потрібно окреслити дефініцію жанру біографії та її характерні особливості.

На думку Крикавської О., біографія є найдавнішим літературним жанром, спрямованим на зображення життя конкретної людини, передачу характерних рис особистості, включно з її помітними чеснотами та вадами. Біографію доцільно позиціонувати як міждисциплінарне дослідження, засноване на поєднанні історії та психології (Крикавська, 2008: 369, 371). Дослідниця відзначає кілька жанрових маркерів: дотримання художніх принципів словесної творчості, що узгоджуються з історико-літературним контекстом та естетичними смаками автора; заглиблення в чуттєву сферу; опертя на історичні та задокументовані факти задля вписування постаті в контекст епохи (Крикавська, 2008: 369–370).

Жанрове визначення біографії, запропоноване Чишком В., є дещо відмінним. Так, біографія є історичним та культурним явищем, що об'єднує різні форми життєпису. Літературно-наукова сутність цього явища відображає його складну історичну природу, характерною особливістю якої є розвиток у суспільній площині. Відповідно, цей жанр є чутливим щодо різноманітних суспільних конфліктів, історичних зрушень та ідеологічних змін (Чишко, 1996: 162).

Отже, біографія є складним історико-літературним явищем, спрямованим на опис життя окремої особи, яке включає художні елементи, базується на задокументованих фактах та є чутливим до суспільно-історичного контексту.

Важливим є визначення того, наскільки представлені праці дотримуються меж жанру біографії. Першочерговим є акцент на структурі, джерельній базі та представленні особистості Бориса Грінченка.

Складовими елементами біографічного нарису «Життя та праця Бориса Грінченка» Плевака М. є «I. Молоді літа (1863–1881)», «II. На громадській роботі», «III. Літературна та наукова діяльність Б. Грінченка», «IV. Останні роки (1907–1910). Хвороба й смерть Бориса Грінченка». Усі названі розділи присвячені детальному художньому опису певних етапів життя Бориса Грінченка. Автор поступово вибудовує особистість митця, при цьому описуючи історичний контекст. Очевидною є позитивна авторська позиція щодо постаті митця, яка систематично проявляється у праці. При написанні розділів Плевака М. послуговувався певними джерелами, переважно спогадами, задля увиразнення власних положень. Праця не містить окремого розділу, присвяченого характеристиці творчості митця. Однак, у кожному розділі автор запропонував поодинокі уривки з поезії та прози для кращої ілюстрації світосприйняття Бориса Грінченка. Таким чином, можна припустити, що автор мав на меті створити літературну біографію, яка більшою мірою містила б художню складову, а не документальну. Праця Плевака М. не в повній мірі відповідає основним характерним ознакам жанру біографії, оскільки в нарисі відсутні прямі посилання на конкретні історичні документи чи джерела, що й зумовлює розмивання жанрових меж.

Структура праці Рудниченка С. «Борис Грінченко» така: «Вступ», «Поезії», «Дрібні оповідання», «Повість «Соняшний промінь», «Серед темної ночі», «Під тихими вербами», «Драматичні твори». У вступі автор описує мету розвідки, яка полягає в тому, щоб переоцінити біографії класиків «дожовтневого» періоду, у тому числі Бориса Грінченка, з точки зору марксизму. Рудниченко С. звертається до конкретних історичних джерел з метою відображення факту різного сприйняття особистості митця. Серед них згадка Єфремова С., без зазначення праці, та передмови Плевака М. до повісті «Сонячний промінь». У цьому ж розділі автор аналізує соціально-економічні умови, які сформували світогляд Бориса Грінченка, та описує біографічні факти з життя письменника. Автор зазначає, що для підкріплення власних тез він послуговується кількома джерелами – «Записки» Південно-Західного Відділу Імператорського Російського Географічного Товариства, Борис Грінченко «Листи з України Наддніпрянської». Подальші розділи зорієнтовані на огляд та критику творчого доробку Бориса Грінченка. Рудниченко С. описує тематику, ідеї, сюжет, мотиви, характерні особливості поезії, прози та драматургії митця, зосереджуючись на найбільш визначних творах. У цих розділах біограф більшою мірою вибудовує особистість Бориса Грінченка в контексті його творчості. Можна зробити висновок, що Рудниченко С. має на меті продемонструвати особистість Бориса Грінченка крізь призму власної інтерпретації його творчості. У цій праці яскраво відображено культурно-історичний фон епохи автора, відповідно до якого біографія митця представлена у світлі певних політичних міркувань. Отже, представлений нарис в цілому відповідає параметрам біографії. Однак його

грунтовність на документальних джерелах є неповною. Про це свідчить відсутність посилань на праці окремих біографів, які не відповідають ідейним переконанням автора.

Структура праці Смілянського Л. «Борис Грінченко: критично-біографічний нарис» є майже аналогічною біографічному нарису Рудниченка С. і включає в себе такі елементи: «Передмова», «Поезії», «Оповідання», «Повісті («Соняшний промінь», «Серед темної ночі», «Під тихими вербами»)), «Драматичні твори». У передмові Смілянський Л. більшою мірою зосереджується на економічних та історичних чинниках, що вплинули на митця. Біограф описує життя Бориса Грінченка, оперуючи історичними фактами та порівнюючи Грінченка з іншими визначними літераторами. При цьому Смілянський Л. зазначає ті джерела та документи, якими послуговувався при написанні розділу. З-поміж них: «Народнопросвітні книжки» (Л.-Н. Вісник), Олександр Тулуб «Словник псевдонімів українських письменників», Єфремов «Передмова до I т. творів Бориса Грінченка» (Видання «Книгоспілки») та ін. Як і Рудниченко С., Смілянський Л. у наступних розділах характеризує творчість Грінченка крізь призму марксистської ідеології, аналізуючи конкретні вірші, оповідання, повісті та драматичні твори. Таким чином, біографічний нарис відображає політичну спрямованість, що виявляється під час аналізу автором життя та творчості Бориса Грінченка. Подібний факт характеризує історичний період та панівну на той момент ідеологію, яка скеровувала біографів на фальсифікацію. Однак, при цьому можна стверджувати, що праця Смілянського Л. відповідає усім жанровим ознакам біографії.

Таким чином, можна припустити, що усі представлені праці більшою чи меншою мірою відповідають жанру біографії. Головним фактором, що впливає на визначення рівня цієї відповідності є присутність чи відсутність джерельної бази. Так, на відміну від двох інших нарисів, праця Плевака М. не має чітко окресленої джерельної бази. Структурні компоненти праць суттєво відрізняються. Наприклад, розділи Рудниченка С. та Смілянського Л. майже ідентичні, тоді як структура нарису Плевака М. є зовсім іншою. Також є відмінними і представлення особистості Бориса Грінченка: Рудниченко С. та Смілянський Л. характеризують діяча крізь призму ідеології, а Плевако М. аналізує життя Бориса Грінченка з точки зору його особистісних характеристик та внеску в сучасну для автора літературу. Це вказує на те, що підходи до біографічного опису можуть суттєво відрізнитись залежно від поставленої автором мети.

Отже, аналіз біографічних праць про Бориса Грінченка дозволяє робити висновок про різну міру їх належності до жанру біографії. Хоча усі три роботи прагнуть охопити аспекти життя і творчості Бориса Грінченка, вони відрізняються структурними елементами, джерельною базою та ідеологемами.

Біографія Плевака М. більше тяжіє до літературної біографії і позбавлена явних посилань на історичні документи. У ній автор подає розгорнутий художній опис життя Грінченка, виражає позитивне ставлення до митця. Однак,

відсутність потужної джерельної бази зумовлює розмивання меж жанру біографії.

Праця Рудниченка С., написана на засадах марксистської ідеології, представляє Бориса Грінченка крізь призму авторської інтерпретації його творчості. Певні джерела Рудниченко С. вказує не повністю, і такі прогалини яскраво демонструють ідеологічну позицію автора.

Біографічний нарис Смілянського Л., нагадуючи за своїм змістом працю Рудниченка, повною мірою відображає історичні факти та джерела. Смілянський Л. так само описує особистість Бориса Грінченка, дотримуючись норм панівної ідеології того часу. На відміну від праці Плевака, нарис Смілянського більшою мірою відповідає жанровим характеристикам біографії.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку мають передбачати глибше дослідження жанру біографії в мінливому соціально-історичному контексті. Науковці можуть досліджувати наявні в біографічних працях ідеологеми, оцінюючи, як вони формують образ історичних постатей. Крім того, порівняльний аналіз та дослідження змін у біографічних підходах могли б бути корисними для розуміння ширших тенденцій в історіографії.

Також подальші дослідження мають зосередитись на представленні історичних матеріалів у біографіях. Аналіз впливу наявних документів на побудову біографічних творів міг би висвітлити упередження, що притаманні історичній оповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єсипенко Д. Написане Грінченком, написане про Грінченка: до історії укладання бібліографії. Київ, 2012. 168 с.
2. Зубкова Н. Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б.Д. Грінченка (з фондів Національної бібліотеки України імені в. І. Вернадського). Київ, 2008. 87 с.
3. Кобижча Н. Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект. Київ, 2017. 204 с.
4. Плевако М. Життя та праця Бориса Грінченка. Харків, 1911. 81 с.
5. Погрібний А. Борис Грінченко: нарис життя і творчості. Київ, 1988. 268 с.
6. Рудниченко С. Борис Грінченко. Харків, 1931. 69 с.
7. Смілянський Л. Борис Грінченко: критично-біографічний нарис. Харків, 1930. 103 с.
8. Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм: колективна монографія / відп. ред. В. Попик. Київ, 2021. 398 с.
9. Крикавська О. Жанрологічний аспект вивчення біографічного письма. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна, 2008. Вип. 10. С. 367–377.
10. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ, 1996. 239 с.

REFERENCE

1. Iesyenko D. Napysane Hrinchenkom, napysane pro Hrinchenka: do istorii ukladannia bibliografii. Kyiv, 2012. 168 s.
2. Zubkova N. Arkhiv i biblioteka vydatnoho diiacha ukrainskoho prosvitnytstva B.D. Hrinchenka (z fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni v. I. Vernadskoho). Kyiv, 2008. 87 s.

3. Kobyzhcha N. Kulturnytska diialnist Borysa Hrinchenka: svitohliadnyi aspekt. Kyiv, 2017. 204 s.
4. Plevako M. Zhyttia ta pratsia Borysa Hrinchenka. Kharkiv, 1911. 81 s.
5. Pohribnyi A. Borys Hrinchenko: narys zhyttia i tvorchosti. Kyiv, 1988. 268 s.
6. Rudnychenko S. Borys Hrinchenko. Kharkiv, 1931. 69 s.
7. Smilianskyi L. Borys Hrinchenko: krytychno-biohrafichnyi narys. Kharkiv, 1930. 103 s.
8. Ukrainska biohrafika XXI stolittia: mozaika kontekstiv i form: kolektyvna monohrafiia / vidp. red. V. Popyk. Kyiv, 2021. 398 s.
9. Krykavska O. Zhanrolohichni aspekt vyvchennia biohrafichnoho pysma. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Serii: Filolohichna, 2008. Vyp. 10. S. 367–377.
10. Chyshko V. Biohrafichna tradytsiia ta naukova biohrafiia v istorii i suchasnosti Ukrainy. Kyiv, 1996. 239 s.